

VALEH HEYDƏR SÖZÜNÜN ÖZƏLLİKLƏRİ

Valeh Heydər yaradıcılığında söhbət açarkən yadıma ilk növbədə təmsil janrı düşür. Çünki ilk olaraq bu gözəl şairi bir-birindən mənalı təmsillərindən tanıyıram.

Qədim Yunan təmsilçisi Ezopdan başlamış rus ədəbiyyatının təmsil „şahı" Kırlova qədər təmsil janrı böyük inkişaf yolu keçmiş, Azərbaycanın klassik şairləri Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani, Abbas Səhhət, Mirzə Ələkbər Sabir tərəfindən işlənmiş, Azərbaycan Sovet ədəbiyyatında öz əksini Hikmət Ziyanın simasında tapmışdır. Mərkəz Quliyevin təmsilləri də o dövrün sevilən əsərlərindən idi.

Valeh Heydər isə müstəqillik dövrü ədəbiyyatının Kırlova sayanlar heç də yarılmırlar. Valeh Heydər heyvanları, təbiət varlıqlarını və müxtəlif əşyaları „danışdırmaqla" cəmiyyətimizdəki eybəcərlikləri, yaşayışımıza mane olan mənfilikləri dəqiqliklə göstərir. Onun „Evdə təmir" adlı təmsili bu mənada çox maraqlıdır:

Bilindi ki, bir evdə
Təmir işi gedəcək.
Hər köhnəmiş əşyanı
Təzə əvəz edəcək.

Bunu eşidən qab-qacaqlar bərk narahat olmağa başlayırlar. Bir-birlərini günahlandırsalar da, sonda Çilçirəyin zəif bir lampa ilə əvəzlənməsinə nail olurlar. Bu təmsil bəzi idarələrdə köklü dəyişikliklər adı altında bacarıqsız bir insanın rəhbər vəzifəyə qoyulmasını xatırlatdı.

„Qızılgül və Çiçək" təmsili də çox mətləbdən xəbər verir. Qızılgülün gün-gündən saralıb-solduğunu görün qonşu Çiçək onun halına yanır və Qızılgülü gənələrin daraşdığını bilib Ağacdələni köməyə çağırır. Ağacdələni bir təbib kimi müftəxorlar üzərində qələbə çalır. Nəticəyə diqqət yetirək:

Yaxşı qonşusu olan
Atar kədəri, ahi.
Çün o sənə arzular
Sevinc dolu sabahı.

Düşünürəm ki, artıq sərhe ehtiyac yoxdur. Şairlərimiz bəzən təmsil janrına çox asan bir ədəbi janr kimi baxır və bunu açıq-aydın bildirməkdən də çəkinmirlər. „İstəsəm, mən də yazaram" fikrinin reallaşdırılmasının çətinliyinə isə bu işə başlayanda əmin olurlar. Təmsili rahat başa gələn ədəbi janr sayanlar, əlbəttə ki, böyük səhvə yol verirlər.

Valeh Heydər təmsilləri çox mənalı alınır. „Göl, Qamış və Yel" təmsilinin mövzusu özündənrazı, təkəbbürlü insanların düşüncələrinin əsassız və boş olduğunu göstərmək üçün yazılmışdır. Göldə bitən Qamış Yel in əsməsi nəticəsində gözəl səs çıxarır. Bundan fərhlənən Qamış səbəbkarı unudaraq özünün bacarığı haqqında xam xəyallar qurur:

Daha gərək deyil heç
Başqa nəğmə, kənar səs.
Çağlayacaq həmişə
Məndə olan bu həvəs.

Qamışın loğalandığını eşidən Göl Yel in də zəhmətinə dəyər verilməsini tələb edir:

Anamızdır təbiət,
Verdiyinə şükr edək.
Yaradana hər zaman
Sevgimizi göstərək.

Özünü öz gözələrində çox böyük gören Qamışa Gölün nəsihəti kar etmir. Bu zaman Yel Qamışın nankorluğuna dözə bilmir.

Eşidincə Yel bunu
Ona sevgisi öldü.
Qəfil dönüb tufana
Qamışı iki böldü.

Valeh Heydər in „Səxavətli Dovşan" təmsilində Dovşan hər dəfə tapdığı kökü yaxın dostlarıyla bölüşür. Porsuq bundan bərk təəccüblənir.

Dedi: - Ey axmaq Dovşan,
Niyə böldün ruzini?
Verilib ki, bu qismət
Bəsləyəsən özünü.

Dovşan dedi: - Ey Porsuq,
Paylaşmaqda fayda var.
Belə nemət, biləsən,
Heç azalmaz, çoxalar.

Bu işimdə heç zaman
Çəkməmişəm əziyyəti.
İnan, hələ üstəlik
Almışam zövq və ləzzət.

Dovşanın sözlərindən təsirlənən Porsuq dediklərinə peşman olur. Bu təmsilin təbiəti əhəmiyyətindən söz açmasaq belə, hər şey göz qabağındadır.

Ümumiyyətlə, Valeh Heydər təmsillərinin məqsəd və qayəsi insanın, əxlaqın, insani keyfiyyətlərin dəyərləndirilməsinə yönəlib. Bu təmsillər həyat məktəbidir. Onlar oxucunu düşündürür və müəllifin təbliğ etdiyi istiqamətə yönəldir. Valeh Heydər in təmsilləri haqqında çox danışmaq olar. Ancaq bu gözəl şairin yaradıcılığı çoxşaxəlidir və onları hər birindən söz açmaq bizim borcumuzdur. Valeh Heydər in yaradıcılığının əsas hissəsini təmsillər tutsa da, digər şeir janrlarına biganə qalmamış və vaxtaşırı onlara da müraciət etmişdir. Elə yaradıcılığının ilk dövrlərindən başlayaraq təmsilləriylə bərabər uşaqlar üçün də şeirlər yazmışdır. „Həsən Heydər dil açır" şeirinin şirinliyi nəinki azyaşlıları, böyükləri də özünə cəlb etməyə qadirdir:

Ay uşaqlar, bilirsiniz,
Həsən Heydər dil açır.
Dodağında kəlmələr
Qönçə kimi gül açır.
Xoş təbəssüm yaradır
Söylədiyi hər sözü.
Fərəh duyur atası,
Gülür ananın üzü.

„Banunun yurd sevgisi" şeiri də çox maraqlıdır:

Banu atası ilə
Səyahətə getmişdi.
Həm də bunu həvəslə
Özü xahiş etmişdi.

Gəzdi, beləcə, xeyli,
Çoxlu dağlar, meşələr.
Gur şələlə, səslə çay,
Daha görmədi nələr?!

Darıxırdı amma o,
Səbəbin də demirdi.
Nə oynayıb şənlenir,
Nə də yaxşı yemirdi.

Ancaq evə dönəndə
Sevinib dil-dil ötdü.

Girən kimi həyəət
Daşı, torpağı öpdü.

Bütövlüklə verdiyimiz dörd bəndlik şeirdə doğma yurd sevgisini gözəl şairimiz necə də gözəl verə bilmişdir!

Şair „Vətən sevən uşaqlar" şeirində bu mövzunu daha da inkişaf etdirməyə çalışmışdır. Şeirin ilk bəndində Banu adlı qızıcığaz uşaqlara müraciət edərək hərəşindən Vətən haqqında bir bənd şeir söyləməsini xahiş edir. Növbə Rasimə çatır.

Rasimsə lap ucadan
Dedi: - Olacam əsgər.
Qoruyacam yurdumu
Mən də göstərib hünər.

Əziz şəhidlər haqda
Belə dedi Rüyəyya:
- Onlar yurd səmasında
Bənzəyir Günə, Aya.

Azyaşlı uşaqların vətənpərvərlik ruhunda böyüməsində Valeh müəllimin xidmətinin böyüklüyü danılmazdır.

Valeh Heydər in „Əməksevər qızıcığaz" şeirində evin təmiri zamanı balaca Banunun ustalara necə kömək etməsindən danışılır. Bu əsər körpələrə zəhmətli sevdirmək baxımından dəyərlili sayıla bilər.

Valeh Heydər təmsillərində olduğu kimi uşaq şeirlərində də gözəl süjet xətti qurmaqla əsərlərinin oxunaqlığını təmin edir. Valeh Heydər çarpaz qafiyəli şeirlərində də, qoşma və gəraylılarında da dilin saflığını və sadəlikdən irəli gələn dil şiriniyini qorumağa çalışır. Son illərdə onun yaradıcılığında təcnis, sonet və tersina janrları peyda olmuşdur. Təcnislərdən bir neçəsinin bütövlükdə olması da, seçilmiş bəndlərinə nəzər yetirək:

Valeh, namərdlərlə aranı qıraq,
Qoy olsun xainlər bizlərdən qıraq.
Yağı yolun azsa, vuruşaq, qıraq,
İgid gərək düşmən bağrın hey yara.
Şair „qıraq" sözünü cinas kimi üç mənada gözəl işlədə bilmişdir. Valeh Heydər in balsəsli qıraçtı Arzu xanım Balsəsə həsr etdiyi bir təcnis də var. Təcnisin gözəlliyini hiss etmək üçün onu bütövlüklə yazımıza salırıq.

Həyatın qayğısı heç zaman bitməz,
Bir az yaxına gəl, otur, a bala.
Diqqətlə qulaq as, dinlə bu səsi,
Bil ki, layıqdır o ən yüksək bala.

Yersiz fikirləri başdan qov, uçur,
Əbədi heç nə yox, dağ-daş da uçur,
Arı qısa ömrün eşq ilə uçur,
O asan toplanır çiçəkdən bal a...

Balsəs gözəlliyi gəlməz ki, saya,
Rənglərlə süslənib, deyildir saya,
Valeh, gərək hər kəs qoruya, saya,
Yüksək dəyər verə şandakı bala.

Şair, Balsəs xanıma dəyər verməklə omonim sözlərdən də məharətlə istifadə etmişdir. Valeh Heydər gəraylı-təcnislər yazmaqdan da usanmır.

Oğulsan, dağdan yal ayır,
Nəfsizay boşqab yalayır,
Deyir: - harına yal ayır,
Arıq yaman qorxur kökdən.

„Yal ayır" cinaslı sözlərinin orijinallığını oxucu o dəqiqə hiss edəcəkdir. Bu gəraylı-təcnisində „kək" omonimini şair dörd müxtəlif mənada işlədə bilmişdir. Valeh müəllimin təcnislərinin bəzilərinə toxunduq. Onun bütün təcnislərindən söz açmaq, əlbəttə, imkanımız xaricindədir. Valeh Heydər in sonetləri sənətkarlıq cəhətdən böyük maraq kəsb edir. O cəmi bir italyan soneti yazmışdır. Onu da akrostix olaraq bu məqalənin müəllifinə həsr etmişdir. Şair sonetin ingilis variantına daha çox meyillidir. Onun mənə təx-

minən 30 soneti məlumdur ki, bunların da dördü akrostix sonetdir. (Belə sonetlərdə misraların ilk hərflərini yuxarıdan aşağıya topladıqda sonetin həsr edildiyi insanın ad və soyadı oxunur).

Sonetin olduqca çətin bir şeir janrı olduğunu qeyd etmək bəlkə də, lüzumsuzdur. Elə təkcə sonet daxilində bir sözün ikinci dəfə işlənməməsinin nə olduğunu sonet yazmağa cəhd edən şair bilər. Hər şair bu işin öhdəsindən gələ bilmir. Valeh Heydər azsaylı şairlərdəndir ki, sonet yazmağı bacarır.

Sonetin ingilis variantı (buna Şekspir soneti də deyilir) ardıcıl üç bənddən sonra sonluğu möhtəşəm bir fikri ifadə edən beytlə bitməlidir. Buna da ustalıq, səriştə lazımdır. Şairin bir soneti bu misralarla bitir:

Aləmi, hərislər iştahla soyur,
Anlamır nəyi var, dünyada qoyur.

Onun daha bir sonetinin son misralarına nəzər yetirməklə sonetin möhtəşəmliyinə əmin olmaq olar:

Hər yerdə sıyrılıb nəfs önə qaçır,
Yaxşı ki zəkalar hələ nur saçır.

„Sonet haqqında sonet" sonetində şair yazır:

İngilis sonetin sevdirdi mənə
Şekspir və şair Əhməd Haqsevər.

Deyim ki, bu işlər, ey dostum sənə
İstedad istəyir və çoxlu zəhmət.

Bəli, şairin fəxr etməyə haqqı var.

Valeh Heydər Avropadan gəlmə daha bir şeir janrında yazır ki, bu da tersina adlanır. Bu janrdakı bəlkə də, ədəbiyyatımızda cəmi üç şair şeir yazmışdır - Əliağa Kürçaylı, Ə. Haqsevər və Valeh Heydər. Bu janrdakı yazan dördüncü şair tanımırıam. Tersinanın özünəməxsus quruluşu və qafiyə sistemi var. Nümunə üçün şairin tersinalarından birini bütövlükdə verməklə yazımıza da xitam verək:

EY TANRIM, ÜZLƏRƏ TƏBƏSSÜM ÇİLƏ

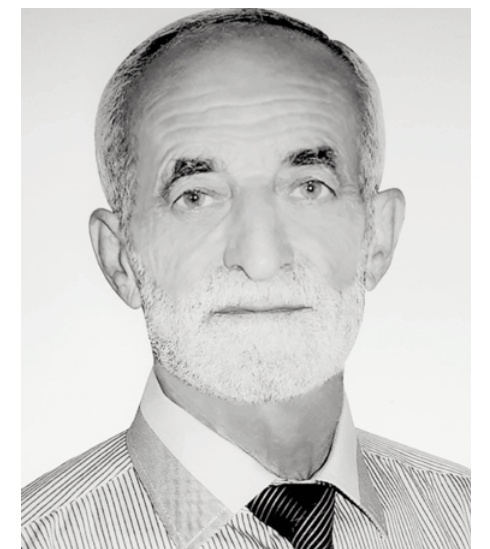
Ey Tanrım, üzlərə təbəssüm çilə,
İnsanın ruhu da dincəlsin bir az,
Bəlkə, qəlb sevinə, könüllər gülə.

Ətrafı bürüsün şirin bir avaz,
Ruha qida versin bülbül səsitək,
Yoxsa bağçalarda gül-çiçək açmaz.

Qəlblərə ən gözəl duyğuları ək,
Nifrətin kökünü kəssin gülüşlər,
Qəmi, qüssəni də, ta qəhətə çək!

İnsanı çox yorub bu aləmdə şər,
Azalt sənələrin dağına daha,
Xoş gün arzulayırdı indi bu bəşər.
Sevinci qalib et kədərə, aha!

2023

Əhməd Haqsevər
AYB-nin üzvü, şair